

XIV. LEVÉL.

Költ Kis-Afzszony-Havdnak 15. Napj.

Tudományos dolgok.

Europa auf der Wagschale, oder des Staatsverheltniss des Römischen Kaisers, mit den Ottomannischen Pforte, auss den Quellen der Politik und Geschichte. Eine Unterhaltung am Reichs-Tage. — Porta sublimis humiliata corruet, Samfone Josepho II-do occafu immenso. In 8vo. Stendál. — Az-az — A' mérő fontba tetett Európa; avagy a' Római Tsászárnak a' Török udvarral való Országí minéműsé-ge, a' Politika és História' forrásiból fzedeggetett. Egy idő töltés a' Német-Ország' gyűlésén. A' Nagyfágos Porta megaláztatik, és ifzonyú romlással öfzve-dül II-dik József' Sámsoni hatalma alatt.

Ez a' rendes és e' mostani idökre nézve nevezetes könyvetske, küldettetett ez el-múlt esztendőben Ratisbonába, a' Német-Ország' Gyűlésére, egy nevezetlen Író által, — Világosan meg akarja ő abban az el-múlt idökből mutatni, hogy e' mostani Török háborúnak a' Frantzia udvar az indító 's el-

O

te-

tető oka. 'S egyfzersmind meg-felel arra is : Ha vallyon elégféges okai vóltanak 's vagynak é a' Római Tsászárnak ezen háborúra? Mint-hogy pedig idő töltést 's múlatfágot akart a' nevezetlen Író szerezni Német-Ország' Gyülésének; mennyire érte-el tzeját, ezen gondolati meg-mutatják :

Német-Ország úgymond most az első Európának-közönféges gyülésében, a' külföldölgok' mínémüfégenek mérő fontján. Mellette van Anglia. Muszka-Orzágnak elég bajt ad, hogy a' Törökökkel végezhesse dölgeit. Lengyel-Ország már régen meg-erötelenedvén a' *disenteridában*, (has-folyásban) most száraz nyavalyában fekszik. Frantzia-Ország, tsak alattomba való bozfzonkodással rabolja a' Politika' Tár-házait, ha talám valamiképpen egy olyan eszközzre akadhatna, melly el-alélásának eleit vegye, és a' meg-hervadott lilomokat, meg-elevenítő frisselégre hozhatná. Hollandia, az élet' ere verése' akadozásiban fínlődik. Svétzia, mindenféleképpen okoskodik, ha tsak fel nem veri ötet bölts nyúgodalmából egy mesterféges Országos kém. Dánia pedig tsendes békességben nyúgfzik, a' szeleknek minden rettentő zúgási közt. 's a' t. *Lásd* Allgem. Litt. Zeit. Jena. 1788. Oktobr. p. 318. Nékünk úgy tetszik, hogy ez a' Politikus Statifzta, vagy nem akart Európa minden, leg-

leg-alább nevezetesebb Országainak minéműfégekbe jól belé tekinteni, vagy pedig — minthogy múlatfágra írt — sok dólgekban, tsupán tsak tréfált. Leg-alább ha most írná ez idő töltést, sok Országokat, másképpen kellene mérni mérő serpenyőjében.

Multis ille bonis flebilis occidit; nulli flebilior quam mihi.

Sok jóknak bánatot okozott halála,
De enyimnél mélyebb búra nem talála.

Miként rémül-meg az Útas, a' ki a' kietlen puztában tett únalmas vándorlása után, éppen mikor gyönyörűséget lehellő mezőre ére, akkor az Égnek ritkás felhőzése, 's lassan zúgó dörgései után, látja, hogy a' tüzes nyil le-tsapott mellette: úgy dobbant-meg szívünk, 's úgy pesdült-meg minden vérünk e' szomorú hírnek hallására: *Meghólt Ortzy Lörintz.* —

Nints benne semmi kétségünk, hogy mihelyt e' gyászos hír Hazánkban el-terjed, minden jó Hazafiak is ugyan, de kivált a' Poésis' kedvellői vetélkedni fognak azon, hogy e' mi Múzsáink' Appollójoknak, 's e' halhatatlanságot érdemlő jó Hazafinak, mind e' Gyűlyteményben, mind egyébütt, értznél és márványnál tartósabb oszlopokat emeljenek. — Addig míg e' lenne, az én színtén az elevenig meg-sebesítette.

tett szívemnek teljességéből írom ide ez
egynéhány Verseket: —

Ti! kik szeretitek Hazátok' 's nyelvetek',
Jertek, ORTZY' sírját áztassa könyvetek.
Ti is buba merült Múzsák sírassátok,
Árvákká lettetek, el-ment hív Dajkátok,
Ki titeket meleg szárnyakkal fedezze,
Költfégnék 's munkának azért nem ked-
veze... —

Jobb Hazafit, Atyát, Férjet és Barátot
Mint e' nagy lelkű Úr vólt, a' föld nem
látott.

Vég tsepp vérét érttünk már ifjú korában,
Kéz vólt ki-ontani a' Márs' táborában,
'S A' fok hartzok után hogy lankadt ereje,
Kiesbb szállása lett a' Pallás' műhelye.
Majd a' Pindus' hegyén a' szüz sereg között
Őz 's vitéz fejére koszorút kötözött. — —

A' szegény, ki magát embernek nevezte,
Ha hozzá ment, révre hajóját evezte.
Hit-külömbfég nélkül bús özvegy 's árva őt
Ha kérte, lelt benne Atyát 's kéz Jóltévőt.
Gyülölte a' pompát, 's álnok színességet,
Száján ülő szíve szólta egyenességet.
A' barátság 's hívség hol leli-fel mássát!
'S Kedvesbb nyelvünk' le-dült leg-erősbb
Átlássát!!

Nemes Lelkű Bárók JÓZSEF 's LÁSZLÓ,
rátok,
Könyvvel töltt szemeit függeszti Hazátok,
Mint

Mint a' száraz törzsök meg-él zöld ágában,
'S Mint Fenikfszről írják, hogy más nő ham-
vában.

Úgy meg-febhedtt szívünk' ezzel gyógyítá-
tok,
Hogy kétképp' bennetek él áldott Atyá-
tok! —

P. J.

*Béts Városa' népességének le-írása foly-
tattatik.*

Igen neveli Béts lakosinak számokat a' fok ló 's kutya. — Bétsben, tsak Urafágok kotsijait 3000; meg-számlált Fiákereket 599; 300. Bér-kotsikat, (*Lehnkutschcher*) és még 300. Országos, és magános kotsikat lehet számlálni. A' lovaknak száma pedig 22,000-re mégyen. Ezek noha többnyire, kivált Vasárnap és Innep napokon, mind olly járás' és nyargalásban vagynak, hogy azt gondolná az ember, mintha szüntelen Ég-dörögés vólna a' Városon; még is közönfégesen vévén a' dólgot, tsak kevés szerentsétlen-fég esik.

A' Bétsi kutyák' száma fokkal nagyobb. *De Luca* Úr 30,000-re számlálja azokat. De ha bár talám fok vólna is ez; tegyük-fel, hogy tsak 24,000. kutya van Bétsben, 's mindenik napjában tsak egy fertály font kenyeret eszik-meg, már ez is napjában

0 3

6000.

6000. font kenyeret téfzen; mellyet, óh vajha tsak most e' szük időben a' fzegényekre ofztogatna Béts Városa! Nem de nem leg-alább is, két három ezer fzegényeknek jó segítfegek lenne ez által, a' kik mind könnyhúllatásokkal áldanak naponként jóltévőjüket.

El-fzenvedhetetlen némelly Férjfi-jának, rút, kevély, 's a' vén Afzfzonyoknak rendetlen szeretetetek, mellyel kutyájikhoz viseltetnek. Némelly Bétsi Dáma fzegyenli maga' magzatját ölébe venni; pedig Mops' kutyáját kényesen hordozza karjain. Sokan gyermekeiket nem hagyják asztaloknál enni, pedig az ebek tányérjokról esznek mellettük. A' kutyákat lágy párnákon hálaltják, tisztán feresztetik 's füsültetik, a' legjobb levesekkel, Kávé' Chokoladéval táplálják; gyermekeiket pedig egy alá-való ember' 's tselédnek gondviselésére 's fel-nevelésére bízzák. — Ez a' rút kutyázás, már tsak nem Magyar Dámáinknál is szokásba ment; leg-alább a' kik néha Bétsben megfordúlnak, ha mást nem hoznak is onnét, öleekben 's kebelekben hordozó mopsokat hoznak magokkal. Söt a' mi még ennél is nevetfégesebb, már némelly Polgári renden lévő Afzfzonykák is hordoznak magokkal mopsokat. — Valójában el nem gondolhatjuk; szomorú, vagy nevetféges dolognak mond-

mondjuk é, hogy az ilyen kutya kedvellők észre nem veszik azt, a' mit már a' régi Pogány Vers-szerző *Juvenális* írt felőlök.

Némelly nagy embereknek példájik, kik a' kertekben gyönyörködtek.

A' régi Világnak nevezetes ditsőfégére szolgáltak, sőt a' Világ' hét tsudáji közzé számláltattak, Babilonnak azon ékes kertjei, mellyeket *Szemíramis* Babilon Városának bástyáira minr-egy fel-függesztve építtetett. Sokan ugyan, magok a' régi Túdósok is kételkednek ezen dolognak igaz voltán, és nem kevesen a' Hesperiai 's Adóniai mesék közzé számlálják Babilon' kertjeit. *Diodórus Szikulus* pedig nem *Szemíramist*, hanem inkább *Tzírust* véli azoknak építőjöknek. A' Perfák' ezen híres Királyokról azt olvassuk, *Kszenofon'* és *Txitzeró'* Írásaikban, hogy ő leg-nagyobb gyönyörűségét a' kertekben és kertészfégben lelte. Ugyan ezek a' Túdósok beszélik felöle azt is, hogy mīdön egyszer *Tzírust*, ama híres Latzedemoniai Fő-Vezér *Lizánder* Lidia Tartományjának Szárdis nevű Városában meglátogatván, az ő gyönyörű kertjének szép rendességét tsudálva ditsérné, azt vette tőle válaszul: hogy mind ezek a' mellyeket kertjében lát, az ő maga faját találmányjai, sőt

Királyi kezeinek munkáji legyenek. És ugyan ezen okból ötet *Lizánder* ízerentsés és bódog Fejedelemnek állítá lenni; mondván nékie: *Méltán bódog Fejedelem vagy Tzire, mivel a' te nagy tselekedetiddel, nem kissebb virtusid vagynak öszve-kötetve.* Lásd Cicerót de Senect. Cap. 18.

A' régi Napkeleti Királyok közt is sokan vóltak, a' kik nevezetes gyönyörűséget a' kertekben lelték. *Asverus*, a' Persák' Királyja felől olvassuk, (Esth. 1: 5.) hogy ő egyszer az Ország' Fejedelmit vendégelvén, a' Persiai Királyoknak faját kezeik által Fejedelmi pompával készített kertjében mulatozott azokkal.

A' Görögök közt sok nevezetes fő Hadi Vezérek és Böltsek vóltanak, a' kik annyira gyönyörködtek kertjeikben, hogy nemcsak azokban mulatoztak, hanem magok mivelvén azokat, életeknek nagyobb részét azokban töltötték.

Kjzenofon, ki mind az író-tollhoz, mind a' fegyverhez egyaránt értett, és az ő el-fáradhatatlan szorgalmatossága, és ékes írására nézve *Görög méhnek* neveztetett, maga szép munkákat készített a' kertészfégről. — *Czimon* pedig az által esmértette meg mindennel, melly igen nagy barátja legyen a' kerteknek 's a' kertészfégnak, hogy a' mit maga faját kezeivel ültetett 's plántált,

tált, annak mindenek hasznát vehették; 's azért is az ő kertjének femmi kerítése fem volt. — *Plátó*, kiről *Datzier* azt mondja: hogy az ő érdemeit femmi dítséret nem nevelheti, fem a' leg-mérgesebb rágalmazó nem kissebbítheti, maga a' kertnek és a' kertészfégnak leg-nagyobb kedvellő barátja lévén, szüntelen azon volt, hogy azt a' Görögökkel is közönségesen meg-kedveltesse. És ugyan ezen okból, ő is, mint elébb *Epi-kúrus* tselekedett, az ő kertjében állította fel Oskoláját. Hol is lelhetne a' Bölts alkalmatosabb helyet tsendes gondolkodásra, hol tanulhatna akárki is tsendesebb gyönyörűséggel, mint az elmét, 's a' küllő érzékenységeket is gyönyörködtető kertekben.

A' Rómaiak közt is sokan vóltanak, kik a' kertekben és a' mezei gazdaságban nagy gyönyűségeket lelték. — *Varró* azt írja a' gazdaságról írtt könyvében: A' mi nagy emlékezetű Eleink, elégféges okokból, feljebb betsülték a' mezei munkát, a' Városi foglalatoskodásnál. *Plinius* is azt írja az ő idejébéli némelly nevezes Férjfijakról, hogy igen nagy hajlandóságok vólt azoknak, a' 'szántó-földek' 's kivált a' kertek' mivélésére. *Kató* pedig azt írja, hogy az ő idejében nevezetes titulus és betsület vólt az, ha valakit *Föld-mivesnek* neveztek. — Ezek közt a' Római nagy emberek közt, a' kik nem

szégyenlették magokat a' föld-mivelésre adni, elsőben is *Lucius Quintus Cincinnatus* jút eszünkbe. Ezt a' nagy embert a' mezőről hívták a' hadakozásra a' Haza' Követjeik; 's olyan hirtelen kellett mezei munkáit el-hagyni, hogy csak ruhájit se tisztíthatta-ki a' porból (a). A' hadakozásban ő olyan nagy 's vitéz dőlgokat tett, hogy az ő Hazafijai különös győzedelmi Innepet rendeltek meg-tisztelésére. De ő ez által se hagyta meg-akadályoztatni magát elébb gyakorlott föld-mivelésének folytatásában; hanem el-végezvén szerentsésen a' háborút, újra visszafizta-tért a' föld-mivelésre.

Szilla olly igen szerentsés vólt mind békességes, mind háborús időben, minden elkezdett dőlgaiban, hegy őtet mindenek közönségesen *Szerentsésnek* nevezték. Még is nem szégyenlette a' békességnek idején, igazgató páltzáját, életének hátra maradott részét, a' föld' 's kertjének mívelésére fordítani (b)

Az Áfrikai *Stzipio* felől azt írja *Szene-ka*, hogy ez a' nagy ember Kárthágó Városá-
aak

J e g y z e s.

(a) Lásd Cic. de Senect. Cap. 18. Item. Aurel. Viét. de Vir. Illustr. C. 17.

(b) Lásd *Plutárkust*, az ő életének le-írásában.

nak félelme lévén, még is az ő földjeit maga körül-árkolta (a). Olly igen meg-bizonyították ezek a' Római halhatatlan Férjfi-jak, annak igazságát a' mit *Plinius* ír felölek: Hajdan a' győző Vitézeknek fáját kezeik által miveltetett a' föld.

*Attilius*nak szinte úgy lett dólga, mint *Cincinndtus*nak vólt. Ezt a' nagy Fő-Vezért a' mag-vetésből hívta Hazája az ellenfég' eleibe; még is tsak nem hihetetlen, melly igen nagy vitéz dólgoakat tselekedett. Kár hogy ez az ő nagy szerentséje ötöt a' föld-miveléstől utóbb annyira el-idegenítette, hogy inkább merő nyúghatatlanfágok közt töltvén idejét, utóbb erőszakos és kínos halált kellett nékie látni.

A' Méhek' ellenfégeikről.

A' mi az időt illeti, leg-veszedelmesebb a' méheknek az Ősz és a' Tavasz. *Ferrier Abbás* írja, hogy a' kasnak harmad része el-hal őszszel, tavaszszal pedig gyakorta még több: de ez a' népes kasokban nem igen tetszik-meg; mert azok hasonlók a' nagy

Vá-

F e g y z é s.

(a) Lásd *Seneca*' 87-dik Levelét.

Városokhoz, mellyekben a' hóltak helyett mások születtetnek. — Nagy ellenfégeik nékik kívül a' fetskék 's a' verebek, mellyek mint a' búza szemeket úgy nyelik-el őket elevenen. Meg-esik, hogy a' veréb hármát is víz egyszerre tsirkéinek, egygyet az órrában, kettőt pedig körmei közt. — A' darázsok és a' herék ki-hasítják a' mézzel haza jövő méheknek hasokat, 's ki-szopják a' mit bennük találnak. — Ez az oka, a' mint az Útazók írják, hogy Ámerikának fok Szigetjeiben nem lehet méheket tartani; mert a' darázsok' fokfága el-pufztítja azokat. De nem ritka Európában is, hogy a' darázsok némelly Nyárákon úgy meg-szaporodnak, hogy fok méh-kasok el-szélednek miattok. — A' pókok kevés kárt okoznak a' méheknek. A' gyíkok 's békák jó ízűn meg-eszik, a' mellyeket el-kaphatnak. Az ezterágok vagy gólyák, fokot fel-falnak a' mezőn, kivált motsáros helyeken. — Az öreg méhekben meg-terem a' tetű is, melly olyan forma nagyfágú, mint a' gombos tőnek feje, és veres színére nézve; de ez sem szerez nékik nagy alkalmatlanfágot. — De egyebeket el-hallgatván, nints a' méheknek nagyobb ellenfégek, mint a' házi ellenfég, mellyet a' Frantziák *Teigne de la Cire*. *Viasz moly-nak* a' Németek' *madennek*, a' Magyarok pedig fok helyeken *farkas féregnek* neveznek

nek. Ez a' kis hernyótska, melly tíz 's tizen-két ezerből álló 's mérges dárdákkal felfegyverkezett tábornak szeme láttára pufztítja a' méh-kast, által-furdalja a' lépeket, emészti a' viaszt és mézet, származik az éjjel járó lepkének vagy pillének tojásából. Ezek a' lepkék, mellyek fejéres tarkák és vastag derekok van, némelly esztendőknben inkább meg-fokasodnak mint máskor, 's egy helyen inkább, mint másutt. Nappal tsendesen ülnek a' méhes házaknak szegleteiben, éjjel pedig mikor tojni akarnak, nagy vakmerőséggel bé-repülnek a' méh-kas' lyukán, 's valami hasadékba, vagy a' méhek-től üres lépekbe le-teszik tojásaikat. Ha pedig a' népes és vígyázó méhek közzé nem mehetnek, a' szalma és veszfzős kasoknak üregjeikbe teszik kívül tojásaikat. Kevés napok múlva a' tojásokból ki-kelenek ezek a' hernyók vagy molyok, mellyeknek tizenhat lábok van, testek fehér, fejek pedig feketés; bé-rágják magokat a' kasokba, onnan a' lépekbe, 's olly nagy pufztítást tesznek ott kevés napok múlva, hogy nem csak a' rajok, hanem még az esztendős méhek is gyakorta miattok oda hagyják kassaikat. — Vagynak é valamelly kasban ilyen férgek, meg lehet esmérni a' kas alatt lévő deszkára le-húlló fekete ganéjokról, mellyek a' felyem-bogárokéhoz hasonlók. —

En-

Ennek a' puztító féregnek meg-előzésére is, leg-hafznosabbak az olyan deszka kasok, mellyeket oda feljebb le-írtunk, mellyekben soha sem, vagy igen ritkán találtnak. — Valamint az ellenfég, a' fok ezer katonáktól öriztetett Várba nem könnyen mehet bé: úgy ezek a' lepkék is, tsak a' népetlen és erőtlen kasokba veszik magokat. Meg-mondottuk pedig oda feljebb, hogy a' deszka kasokban 36. főt 40. ezerre is meg-szaporodnak a' méhek; ha meg-esnék, hogy valamelly hasítékon oda is bé vinné a' lepke a' maga tojását, könnyü a' 40. ezer népből két három ezeret annak ki-írtására rendelni. —

Ha ez a' féreg meg-fokasodik a' kasban, nehéz orvosolni. Némellyek ki vágják a' lépeket, de ezzel keveset segítenek. Legjobb ilyenkor a' kast öszve-házásítani, a' melly is meg-esik egy kis füstölés által, melly által el-bódúlnak, 's más nap színt úgy dőlgoznak, mintha mindég egygyek lettek volna. — —

A' Találós Mese vólt *Nap*; mellyet írt Földi János, N. Sz. K. Szathmár Városának Orvosa. A' Rejtett Szó vólt *Kdr*, visszafordítván *Rák*; mellyet írt Döme Károly, Pozsoni Nevendék Pap.

Ta-

Találós Mese.

Nintsen e' Világon feketébb nálamnál,
 Nevem öt betűkből áll a' Magyaroknál;
 A' mellyből egy betűt ha utól el-hagynát,
 Egymást szeretőeknek ortzáján találnál. —
 Írta Szombati János, S. P. P.

M á s.

A' ki tsinálja reá nintsen szüksége magának,
 Még ha ki meg-veszi is ném szeret élni vele.
 A' ki pedig vele él, 's hasznát veszi, abba tu-
 datlan.
 Kelletlen jószág! jöfzte találd-ki mi az?
 D. Földi János.

Rejtett Szó.

Egy vagyok, és még is kettő vagyok: így is
 amúgy is
 Tsak szemmel jádzom; nintsen több társam
 ez egynél.
 Azt, ki be-jár hozzám, fok szép dőlgekra ta-
 nítom,
 A' bért még fe magam szedem: azt más húz-
 za, ha húzza.
 Én nálam nélkül tudományt egy elme fe gyűjt-
 het. —
 Másként: a' kö szfv tölem könyörülni tanul-
 gat,
 'S általam a' bűnöst ISTEN kegyelembe fo-
 gadja.
 En-

Ritka madár vagyok ott, hol *Márs* biztatja
legényjit,

Szégyenl a' Bajnok, 's méltán szégyenlhet is
engem'.

A' viadal-piatzon, nem is hágy láttatni. Leg-
inkább

Kedvel az Afzszonyi Nem, 's valahányszor
akarja, meg-indít

Engemet, és vélem mást is: ki-találhatod in-
nét

Már könnyen mi legyek? — Jól vígyázz:
mostan is a' van,

A' mi vagyok, kezeidben: ha meg-fordítod
az értést.

Írta Döme Károly.

M á s.

Soha a' vásárban engem' nem árúlnak,
Noha a' vásárban a' kik meg-fordúlnak,
Mind a' leg-főbb rendek, mind a' kik kól-
dúlnak,

Tagadhatatlanúl hafznomra szorúlnak.

Négy részem' a' vadász felettébb szereti,
Három léfz'; de négygyé nem minden te-
heti

Magát; négyét 's ötét *Boris* emelgeti,
A' két végfő bennem az ízt érezteti.

D. Földi János.